Бојана Вељовић Поповић[1]
Универзитет у Каргујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српски језик

УДК 821.163.41.08-31 Јовић В.
811.163.41'28
https://doi.org/10.46630/ish.12.2026.04

ДИЈАЛЕКТИЗМИ У РОМАНУ *ПРЕОБРАЖЕЊЕ* ВИОЛЕТЕ ЈОВИЋ: НАРАТИВНИ И СТИЛСКИ ПОТЕНЦИЈАЛ ПРЕТЕРИТАЛНО УПОТРЕБЉЕНИХ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА[2]

У раду се анализира употреба глаголских облика са претериталном службом у роману *Преображење* Виолете Јовић. Нарација у овом књижевноуметничком делу у целини је обликована на сврљишко-заплањском дијалекту – дијалектизме ауторка користи не само као језичке елементе од којих тка приповедну нит него и као јединице високог стилског и експресивног потенцијала, али и као основно средство карактеризације ликова.
Богатство и разнородност дијалекатских облика омогућава слојевиту анализу романа *Преображење* (на фонетско-фонолошком, морфолошком, лексичком, синтаксичком, ономастичком нивоу), а у нашем раду биће посматрани и анализирани глаголски облици у служби исказивања прошлих радњи (у примарној и секундарној синтаксичкој служби).

Кључне речи: дијалектизми, књижевноуметнички стил, роман *Преображење*, глаголски облици, прошле радње.

Увод

У раду се анализира употреба глаголских облика са претериталном службом у роману *Преображење* Виолете Јовић. Нарација у овом књижевноуметничком делу обликована је на сврљишко-заплањском дијалекту. Дијалектизме ауторка користи не само као језичке елементе од којих тка приповедну нит него и као јединице високог стилског и експресивног потенцијала, али и као основно средство карактеризације ликова. Виолета Јовић савремени је писац који негује стваралаштво на матерњем идиому. Не само својим књижевноуметночким делима, чији је опус богат, већ и у интервјуима, на трибинама и осталим јавним појављивањима ова ауторка

[1] bojana.veljovic@filum.kg.ac.rs

[2] Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о преносу средстава за финансирање научноистраживачког рада запослених у настави на акредитованим високошколским установама у 2025. години број: 451-03-137/2025-03/ 200198.).

настоји да укаже на значај неговања, чувања и вредновања дијалекта. Поимајући дијалекатску припадност као етничко и идентитетско обележје, В. Јовић се, у оквирима српског културног и друштвеног окружења, гласно бори за права народне и народске речи, а против њене стигматизације, истичући сву лепоту и богатство дијалекатске разнородности, и потврђујући снагу дијалекатске речи да њоме проговори уметност[3].

Богатство и разнородност дијалекатских облика омогућава слојевиту анализу романа *Преображење* (на фонетско-фонолошком, морфолошком, лексичком, синтаксичком, ономастичком нивоу), а у нашем раду биће посматрани и анализирани глаголски облици у служби исказивања прошлих радњи (у примарној и секундарној синтаксичкој служби).

Сврљишко-заплањски дијалекат територијално и типолошки припада призренско-тимочкој зони српског етнојезичког комплекса. Овај идиом одликује се специфичним инвентаром језичких елемената, који представља јединствен спој архаичних и иновативних црта, насталих у резултату особеног развитка својственог рубним деловима штокавштине. Периферни положај допринео је чувању архаичних особина (чување континуаната некадашњег полугласника, вокалног *л*, *-л* на крају слога, присуство архаичне лексике и сл.), а контактни положај са другим језицима и припадност балканском језичком савезу условили су продор иновативних црта (експираторни акценат, аналитизам у деклинацији и компарацији, елиминисање инфинитива, преобликовање футура и сл.). Упрошћавање инвентара морфолошких категорија и средстава којима је захваћен именски систем ових говора с једне стране у вези је са присуством богатог конјугацијског система с друге. Као и други говори и језици са аналитичком деклинацијом, сврљишко-заплањски дијалекат одликује се богатим инвентаром глаголских облика. Перфекат, али и аорист, имперфекат и плусквамперфекат јесу глаголске синтаксеме којима је примарна служба исказивање прошлих дејстава, а који се на овом делу српског дијалекатског простора живо употребљавају, с тим да имперфекат има суженији домен употребе у односу на остале претерите (Марковић, 2000: 162; Окука, 2008: 256). Поред њих, претериталну службу у својој секундарној улози (при временској транспозицији) врше и други облици – презент, потенцијал, императив.

Наш задатак у овоме раду јесте да утврдимо које од наведених облика ауторка романа *Преображење* користи као средства уметничког обликовања и стилизације нарације. Због своје сужене употребе, или потпуног изостанка, на већем делу српског дијалекатског простора, аорист, а посебно имперфекат, постају маркантно обележје дијалекатске припадности говорника. Њихова

[3] Ставове ауторке о матерњем дијалекту и рефлексије на свој уметнички опус, као и доживљај дијалекатске књижевности ауторка износи у занимљивом интервјуу под насловом „Дијалекат је *дукат на језику* – разговор са писцем Виолетом Јовић“, објављеном на Сајту Филозофског факултета у Нишу (Немат 2021: https://blog.filfak.ni.ac.rs/teme/knjige-literatura/item/261-dijalekat-je-dukat-na-jeziku--razgovor-sa-piscem-violetom-jovic).

употреба, у комбинацији са осталим обележјима, недвосмислено упућује на припадност одређеном културном, језичком и друштвеном миљеу. Имајући у виду дату појединост, ауторка романа вешто користи потенцијал језичких јединица и употребљава их да потпуније обликује не само вербални већ и психолошки и карактерни портрет актера своје приповести.

Већи део романа *Преображење* испричан је на дијалекту. Њиме проговарају готово сви актери који су житељи малог места на југу Србије. Изузетак су једино ликови који су у ову заједницу дошли као припадници државне службе, а који говоре идиомом који је знатно ближи књижевнојезичком стандарду (лекар из Београда, а касније и његова породица). Контрастирајући два различита идиома, ауторка указује не само на разлике у пореклу у географском смислу, већ и на културолошке, па и разлике у образовању које се рефлектују кроз дискурс јунака. Од значаја за нашу анализу јесте чињеница да ауторка, онда када обликује дијалекатски немаркиран дискурс (осим што елиминише остале дијалекатске особине), редукује инвентар претериталних облика и своди их на перфекат. Дакле, употреба аориста и имперфекта ограничена је на говор ликова из сеоске средине, што недвосмислено упућује на то да их ауторка доживљава и користи као дијалектизме, у чему се и огледа њихов стилски потенцијал.

У раду ћемо, стога, све глаголске облике који су употребљени за приповедање прошлих радњи посматрати, и појединачно и у садејству, као дијалекатски обојене јединице. Испитаће се њихове синтаксичке и стилске особине, услови самосталне употребе али и принципи комбиновања и здруженог деловања у ширем контексту.

Стваралаштво Виолете Јовић већ је било предмет научних истраживања – Сара Немат у својим научним радовима бавила се анализом фонетских дијалектизама у роману *Преображење* (Немат, 2020: 45–63) и библијским мотивима у пословицама из збирке *Думе за сваки д'н* (Немат, 2021: 145–155).

Анализа грађе

У даљем раду бавимо се анализом синтаксичко-стилских обележја глаголских облика у претериталној служби, као и контекстуалним околностима које омогућавају њихово комбиновање у ширим наративним одсецима.

Перфекат

Основно глаголско време за исказивање прошлих радњи у српском језику, а такве су и прилике у свим дијалектима, па и у сврљишко-заплањском (Марковић, 2000: 236), јесте префекат. Као немаркиран облик, он се користи у ситуацијама стилски неутралног, емфатичности, доживљености

и експресивности обично лишеног приповедања (Вуковић, 1967: 113–114). Због ових својих особина перфекат је синтаксема са најфреквентнијом употребом у сфери прошлости. У стилски неутралном дискурсу перфекат се употребљава и у роману *Преображење*, где га налазимо у фактографском приказивању свршених и несвршених прошлих дејстава (1):

> (1) Такој *смо* седам дана *провели* у бању, мирно. Бања лепа. Људи бели свет. *Шетали смосе*, *разговарали смо*. Купимо и неке ситнице, да имамо за успомену из бању. *Ишли смо* и *да се сликамо*. (135); *Мислела сам* и *надала сам се* да ће Милан да воли што сам вредна и да ће његова матер да ме заволи кад види да *нес'м седела* бађав, него *сам работила* од све. (28); *Гледала сам* ју као матер. И боље него матер. *Служила сам* ју и *дворила*, реч јо *нес'м преврнула*. (51); Ако *су имале* нешто да ми рекну, *могле су* у очи да ми рекну, а не овак, иза леђа да ме оговарају. (72); *Нисам смела* ништа да замишљам. Само *сам мислила* на то како си добар човек и оћеш да ми помогнеш да спасим свој образ и не обрукам фамилију. Ништа *нисам смела* да замишљам, нити *сам* што *смела* да се надам. (152)

Често перфекат, у комбинацији са осталим облицима са претериталном службом служи за отпочињање приповедања, као временски оквир унутар кога се смештају друге радње исказане осталим облицима, а које су семантички спецификованије и стилски маркиране (о чему ће речи бити касније у раду).

За разлику од пуног перфекта, краћи, крњи, односно перфекат без споне[4] јесте синтаксичка јединица која није лишена стилогености. Сем да именује радњу, крњи перфекат употребљава се да именовано дејство додатно спецификује, семантички диференцира од осталих и стилски и експресивно учини рељефнијим у односу на синтаксичко окружење. То га сврстава у ред стилогених, маркираних синтаксема. У роману *Преображење* крњи перфекат користи се најчешће да се њиме искажу радње не као процеси у своме току, као збивања која имају своју динамику и ток већ као дества која се одликују резултативношћу која се приказују и поимају више као стања настала у резултату (из)вршене акције[5]. Као такав обично се јавља од свршених глагола (2):

> (2) Дланови ми *се познојили*. (13); Бранка *спремила* ручак код нас. Све лепо *сервирала* и чека нас. (158); Још ладавина. Сл'нце *узгрејало*, али још не је жега. Ваздук чис. (53); Тури да обедујемо. Мати *наредила* гибаницу, *напунила* поприке, *турила* сирење, две краставице, за свакога по варено јајце, некол'ко главице лука... (57); Стигомо у први мрак. Мати *намирила* стоку. (59).

[4] И крњи перфекат се у сврљишко-заплањском дијалекту често употребљава. Како наводи Ј. Марковић, најчешће у благословима и клетвама, али и у приповедању (Марковић, 2000: 236).

[5] Све семантичко-стилске подтипове крњег перфекта у раду издвајамо према класификацији Ирене Грицкат (уп. Грицкат, 1954).

Једна од основних семантичких служби перфекта без помоћног глагола у српском језику јесте да прошле (из)вршене радње представи као новине за слушаоца. Одликује се компонентом доживљености – дакле говорно лице је доживело, видело, сведочило вршењу датих дејстава у прошлости, али на приповедном плану их реципијенту предочава као новост, што оне за њега и јесу. Присуство компоненте доживљености и новине такође појачава експресивну компоненту исказа (зато га често срећемо удруженог са аористом у ширем синтаксичком окружењу). Овакву употребу налазимо у примерима (3):

(3) Чича *спал* у собицу, а башта у кујну, код бабу. (50); Једно јутро, дигомо се сабајле сас Милену, димо пасуљ да оберемо докле је још роса. Мати остаде окол дом, а башта и чича *отерали* дрва на резару, да нарежу д'ске за шоловање. (83); Ја сам, доктуре, сиротиња. Увек смо били сиромашни. Мати *тела* да умре на порођај, па баба *раздвојила* сестру и мен. Сестру *дала* чиче, а он ју *однел* сас стрину у Немачко. Там *одрасла*. Пре месец дана, кадно се баба уневољи, прати му башта депешу, па *се врнули* дома.Чича и стрина *се развели*, она *остала* у Немачко, а он *се* сас Милену *врнул* дома. (99); Венчамо се у другу недељу (...) *Дош'л* Јованов брат из Београд сас жену. За кума *узел* колегу. Што заједно *студирали*. Пошто Јован нема ујку да му буде старојка, вели да буде мој ујка. Он се урече. Позвали смо комшије. Сви *дошли*. (110).

Најзад, краћи перфекат се користи да се њиме отпочне приповедање, или уведу оделити наративни одсеци и сцене у шири приповедни ток. Ефекат који се постиже оваквом употребом јесте да приповедање тече налик ономе у народним приповеткама (*Био једном један цар па имао*...), што је за дијалекатски текст од посебног значаја за постизање аутентичног призвука народског усменог казивања. Управо таквим пасусима и отпочиње сам роман (4):

(4) Спрам Петровд'н баба *ишла* да навади градину. Вода *била* слаба, мора да је још неки пред њу уз реку, навађувал. Забјила се, почело се ставиња. Кад *навадила*, *одврнула* воду, па се малко омила у ваду и пошла си по врвину, прикај реку, дома. Нигде никој. Жега *минула*, сл'нце *зашло* одавна.

Кад *проодила* прикај воденицу, учинило јо се како да ју неки ока отуд, из воденицу. Вода шуми низ буку, па не могла да разбере који тој мож' да буде. Оно, и не дочује б'ш, па *застанула*, ега познаје глас на тога што ју ока. Нема се глаша никој. Пође си баба, а оно он'ј из воденицу па ока. На ма' јо се учинило да је покојни деда. Баба се алис уплаши, па пожури по врвину. Када куде јаз, соплете се од некакву жилу и ом'кне се, па се сваља у јаз, сасве оној матиче купусарче, што *одвртала* воду сас њег у градину.

Вода не била дубока, ама баба стара, неје кадра да се сама изваља одонде. Копрцала се, окала, ваљала се по он'ј јаз. Могла се и удави да неје наиш'л комшија Милород. Вртал се чоцек од косидбу из Селиште, па чул бабу како ока из јаз. *Врљил* косу и цедило од рамо и *урипил* у он јаз, да извуче бабу.

Баба се нагутала онуј блатњаву воду, не дише. Он се уплашил, па ју вукал, дрмал натам – наовам, а она *оклембесила* руке и ноге, *превртнула* очи и ништа. (5)

Аорист

Роман *Преображење* обилује примерима аориста, што недвосмислено одражава прилике у дијалекту који је у подлози нарације, а у коме је он најфреквентнији претерит у ситуацијама казивања доживљених прошлих радњи, па приповедање неретко може бити искључиво у аористу (а често и у комбинацији са перфектом и презентом) (в. Марковић, 2000: 235). Најчешће га налазимо у околностима представљања низа оделитих, сукцесивних, довршених радњи реализованих у ближој или даљој прошлости. Карактерише га присуство доживљености – говорно лице учествовало је као актер или очевидац у описаним радњама, обично их емотивно интензивно доживевши (5). Аористом се у приповедање, услед најчешће бржег, динамичнијег смењивања радњи, уноси динамичност. Појединачне радње исказане аористом у низовима брже се смењују и стапају у целовиту слику која се, као жива и актуелна, „отвара“ пред очима реципијента (6):

(5) *Ђупнуше* онуј бабу, мати за ноге, а башта отуд, под мишке, па ју *унесоше* у собу. Ја *утрча* пред њи да упалим вењер, а комшија *улеже* по нас (...) *Спуштише* бабу на онуј ч’ргу. Мати ју *поклопи* на стомак, да легне, па јо *се укачи* на грбину и *поче* ју притиска. Башта *се поче* кара на њу (...) (7); *Слего* сас рамена. *Заусти* да му кажем да никад не могу довољно да му се захвалим за тој што он очува мој образ место мен саму. *Сети се* да сам му обећала да му се више нећу заваљујем, па си *оћута*. (131); Јован и Милена *дођоше* по мене у болницу. Милена *узе* бебу, а Јован мене под руку, па до кола. *Наместише* ме да седнем напред, а Милена са бебом позади. (158); Мати *погледа* у небо, па *се прекрсти*, *пољуби* он’ј крс и *запали* свећицу. И ми тој исто *уработимо*. *Постојамо* м’лко туј, *уватимо се* за руке све три, па проз онуј росну траву, *дојдомо* си дом. (51); *Одоше*. И Милена *оде* да спава. Ми *остадосмо* у дневну собу. Јован ми *намести* да седнем на тросед, а он *се испружи*, леже, а главу ми *стави* у крило. *Узе* ме за руку. (152);

(6) *Улего* у голему собу па *отвори* шифоњер. *Извади* из њег дарови што смо сас матер спремиле за Милана и за његови сви по кућу. (27); Баба *отвори* очи. *Погледа* ни онак, сви по ред, па *зажма*. (9); *Послуша* матер. Докле *донесо* што тражила, она истерала мужи из собу и растурила бабу. *Побрисамо* ју надве – натри сас пешкир и *облекомо* ју у онеј суве дреје. Мати *окну* мужи да улегну, па им вели да ју однесу и да ју туре у њојан кревет, да легне. (8); Добро смо ручали. *Не дадомо* на Бранку да спрема вечеру. *Испече* само палачинке. *Помого* јо да ји нафилујемо. (133); Мати *принесе* шољу сас чај. Сварила га да напој бабу, ега се загреје и поврне се. Мене *нареди* да донесем лавор. Нетеја ју питујем шће јо с’г и лавор, него *донесо*. Т’г *нареди* на мужи да подигну бабу, па јо *потури* подглав још јед’н јаст’к. На бабу *климну* глава. Башта *зазвија* и

па *стури* капу одглав. (9); Кад *се* башта *врну*, *пинумо* по малко од онуј ладну воду, па *се опрајимо* да денемо. (54).

Имперфекат

Употреба имперфекта у роману *Преображење* сужена је у односу на аорист, али је број потврда довољан да покаже његове синтаксичко-семантичке и стилске карактеристике. За разлику од већине савремених штокавских идиома, јужнији крајеви српског дијасистема релативно добро чувају овај претерит. У сврљишко-заплањском дијалекту употреба му је у односу на остале облике са претериталном службом сужена (Марковић, 2000: 235). Осећај за његову употребу и појава имперфекта у погодујућем синтаксичком и стилском језичком окружењу, открива чињеницу да ауторка у свом језичком осећању влада правилностима којима подлеже његова реализација.

Имперфекат је глаголски облик који у односу на остале претерите има спецификованији домен употребе – користи се да се њиме обележе несвршене радње које су се у прошлости напоредо вршиле са неким другим прошлим дејством или низом прошлих дејстава. Одликује се наглашеном компонентом доживљености. Најчешће се у приповедању прошлих радњи среће онда када се њиме исказује несвршена прошла радња дужег трајања, која се као таква поставља као временски оквир (или пак као некаква околност) неутврђених почетних и крајњих граница, унутар кога се смештају или нижу појединачне, оделите радње напоредне (симултане) са имперфекатском (најчешће исказане перфектом или аористом) (Вуковић, 1967: 244, 380). Такав је у примерима (7):

(7) Башта се забаји. Докле га *немаше*, мати и ја окупамо бабу. Спрамо од њу оној блато. Омимо јо и косу. Мати ју обриса, промасира облече јо чисте дреје, па ју наместимо да легне и покримо ју сас јорган. (12); Мати *седеше* на бабин кревет. Дава јој водицу. Кад виде чичу, диже се па се поздрави сас њег. (43) Кој знаје кол'ко смо такој остале. Несмо чуле башту ји чичу како вреве. Несмо чуле ни бабу. На њу смо сви заборили у ов'ј час. Да ли је жива, ел неје? У т'ј ма ми *не беше* ни жал за њу. Прлега да стварно нема душу. (46); Допрајомо брзо работу. Зденумо, јоште Сл'нце високо *беше*. (57); Ми у село несмо имали обичај да чекамо Нову Годину. *Немаше* струја, немаше радио, *немаше* телевизор... (146); Навалил како бесан да је. Али, ја се не дадо. *Беше* ме стра. (85); Сави главу, па ногу пред ногу, ото си дом. На срећу, *немаше* никој у авлију да ме питује куде се сабајле мајем. (89); Докле га *немаше*, ја разгледа по собу. (97).

Неретко се имперфекат среће у ситуацијама антиципирања прошлих догађаја, односно присећања на њих, али присећања таквог да се дате радње оживљавају и представљају као садашње, тачније релативносадашње:

(8) Звезде бели свет. *Вревеше* баба да сваки од нас има своју звезду. Која ли је моја, Боже? (12); Мати ми никад не давала да једем зелене сливе. *Бео* се најела кад бео детиште, па доби ватру. (63); Преко пута нас *седеше* једна старија жена. (117); Њи сам читала по некол'ко пут. Баба ме, такој, зими *тераше* да јо читам јуначке песме. (130–131); Поче ми мука. *Не требаше* онол'ко да једем онеј зелене сливе. (63); Докле смо обрале пасуљ, ћутамо се. Не смем ни да вревим гласно, мож ће чује неки. Поље има и очи и уши, *вревеше* баба. (83).

Наративни презент

Као глаголско време којим се примарно исказују садашње, актуелне радње, наративни презент при временској транспозицији у прошлост, вршећи своју секундарну службу, из стилски необележене трансформише се у експресивну, стилски маркирану синтаксему. Приказујући прошле, довршене, са становишта времена говорења неактуелне радње, приповедачки презент их (задржавајући своју семантику из примарног домена) реактуализује, дочарава као актуелне, учинивши их тако живљим упечатљивијим, рељефнијим у односу на наративно окружење. Реципијент их таако поима као да садашње – као да се слике, призори и акције њима описане дешавају у тренутку говорењу, ту пред његовим очима[6]. У сфери приповедања прошлих радњи у сврљишко-заплањском дијалекту презент по фреквентности иде у ред са аористом, као најфреквентнијом синтаксемом за приповедање прошлих радњи. Најчешће се среће у комбинацији са аористом и перфектом (Марковић 2000: 235), што потврђује и наша грађа. У роману *Преображење* наративни презент широко је заступљен. Најчешће се јавља удружен са аористом у ширим наративним одсецима, при чему су тада глаголи у аористу најчешће свршени, радње су извршене у тренутку и динамичније се смењују, док се презентом обично обележавају несвршена дејства, некада и стања или околности, при чему се ток радње успорава (9):

(9) Пројдоше ме жмарци. Тек т'г загледа оној што комшина носи на рамо. Напред *висе* ноге. На једну ногу *има* сандала, а на другу ју *нема*. Чарапе см'кнуте, пуне сас грање и сас некакво ђубре. Позади *висе* руке, а глава *лида*. Марама јо се затрла. Гологлава, а коса јо рачупена. *Цеди се* вода од њу. Башта скину капу и такој *стоји*, *не може* да мрдне. Ништа *не вреви*. Само му долња усница *игра*. (7); Отвори пенцер, па се навали онак преко њег и загледа се у небо. Ведро. Топло. *Мирише* липа. Рац'втела се пред кућу. Тичићи *пеју*. Овде – онде *сине* понека свитка. (12); Поседе малко на једну врећу сас мумурузу, па си пођо. Запе врата и излего над буку, па и туј малко постоја. Вода *тече* мирно до буку, а т'г *почне* да пада низ њу на точак. Капљице *лете* и *разбивајусе* на милион поситне. Точак *се обрта*, брашно *се меље*, а вода *тече* даље. (23); Седомо на дубар од тополу, што га башта довукал из реку. Уватимо се за руке и такој си *седимо* и *ћутимо* си. (49); Улегомо сви у собу. Мати напред, а ми

[6] О семантичким и стилским особинама наративног презента детаљније в. у: Вуковић, 1967: 358, 398; Танасић, 1996: 147–150.

по њу.Баба будна, *гледа* кроз прозор. (52); Врнули бабу. *Лежи* у канате на сламњачу и *не мрда*. (67).

Наведене стилске одлике временски транспонованог презента најбоље се очитују у ситуацији када један од ликова романа описује свој сан. Користећи се стилским и експресивним потенцијалом овога облика, опис сна обликован је у нарацији у којој доминира приповедачки презент. Оваквим стилским поступком постиже се управо наведена могућност презента да завршене радње поново учини живим, пренесе их у домен садашњости, учини опипљивим и омогући интензивније уживљавање и приповедачког субјекта (који их поново проживљава) али и реципијента:

(10) Заспала сам. *Шњевам* – широко поље, равно, зелено... Сури облаци на небо се разлегоше и отвори се једно плаветнило. А озгор, како из облак да искочи бел коњ. Убав, голем. Басан. На њег, у беле дреје, човек. Крупан, црномањас. Муж! Ја *стојим* и *гледам*. Потера онога коња кам мен, а ја *се измицам*. Сува ми руку да се укачим и ја на коња, а ја *кутам* руке иза грбину. Он т'г слеже од онога коња, па ми се загледа у очи. Не ме стра од њег. *Не познавам* га који је, а како да га познавам боље од мен си. Ништа *не вреви*. Узе ме окол појас, па ме подиже на коња. Коњ миран. Повуче му узде. Коњ полете. Отомо. Не знам куде. И не пита га куде ме води. (77).

Хабитуалне прошле радње, односно радње које су се у прошлости понављале по извесном редоследу, попут устаљених рутина, послова, обичаја и навика, у роману се исказују такође наративним презентом:

(11) Изврзамо и сношње. Башта напривечер *наскубе* р'ж а ја га *напрскам* сас воду. Дигнемо се сабајле, па докле он *намири* стоку и *донесе* воду да има мати по кућу да се слуша, ја *напрајм* јужа. (39); Кад уведоше струју, како да нам свану. Нема више да смрди гас. *Упалиш* сијалицу, па се све види, као дан да је. (144)

Закључак

Спроведена анализа показала је да је у роману *Преображење* употреба глаголских облика са претериталном службом слојевита и разноврсна. Ауторка је, искористивши потенцијал који пружа дијалекат којим проговарају јунаци приповести – вештим комбиновањем, удруживањем и смењивањем глаголских синтаксема – успела да постигне аутентичност и живописност приповедања и дезаутоматизује наративни ток, учинивши га рељефнијим и упечатљивијим.

Глаголски облици који се употребљавају за обележавање прошлих радњи у роману су перфекат (пуни и крњи), аорист и имперфекат, док плусквамперфекат није потврђен. Од временски транспонованих јединица ову службу врши наративни презент. Наративни потенцијал и императив

нису потврђени, а функцију исказивања прошлих хабитуалних радњи (које се иначе исказују овим облицима) врши наративни презент.

Показало се да су глаголски облици битни елементи обликовања не само информативне и фактографске стране дискурса него и језичка средства са високим стилским потенцијалом. Тај потенцијал у роману *Преображење* искоришћен је и при њиховој самосталној употреби, али и у ситуацијама њиховог стилски вештог комбиновања.

Извори

Јовић, 2011: В. Јовић, *Преображење*. Ниш: Медивест.

Литература

Okuka, 2008: M. Okuka, *Srpski dijalekti*, Zagreb: SKD Prosvjeta.

Вуковић, 1967: Ј. Вуковић, *Синтакса глагола*. Сарајево: Завод за издавање уџбеника.

Грицкат, 1954: И. Грицкат, *О перфекту без помоћног глагола у српскохрватском језику, и сродним синтаксичким појавама*. Београд: Научна књига.

Марковић, 2000: Ј. Марковић, Говор Заплања, у: *Српски дијалектолошки зборник XLVII*. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, 7–307.

Немат, 2020: С. Немат, Фонетски дијалектизми као обележје књижевноуметничког стила Виолете Јовић у роману *Преображење*. Ниш: *Годишњак за српски језик*, год. 31, бр. 18, 45–63.

Немат, 2021: С. Немат, Библијски мотиви у народним пословицама из збирке *Думе за сваки д'н* Виолете Јовић. Ниш: *Годишњак за српски језик*, год. 32, бр. 19, 145–155.

Немат, 2021: С. Немат, *Дијалекат је* дукат на језику – *разговор са писцем Виолетом Јовић.* https://blog.filfak.ni.ac.rs/teme/knjige-literatura/item/261-dijalekat-je-dukat-na-jeziku—razgovor-sa-piscem-violetom-jovic. Преузето 10.12.2025.

Танасић, 1996: С. Танасић, *Презент у савременом српском језику*. Бегорад: Институт за српски језик САНУ.

Bojana Veljović Popović

DIALECTISMS IN VIOLETA JOVIĆ'S NOVEL *PREOBRAŽENJE*: THE NARRATIVE AND STYLISTIC POTENTIAL OF PRETERITAL VERB FORMS

Summary

This paper analyzes the use of verb forms with preterital function in the novel *Transfiguration* by Violeta Jović. The narration in this literary work is entirely shaped by the Svrljig–Zaplanje dialect — the author uses dialectisms not only as linguistic elements that weave the narrative thread, but also as units endowed with high stylistic and expressive potential, as well as a primary means of character portrayal.

The richness and diversity of the dialectal forms allow for a multilayered analysis of *Transfiguration* (on the phonetic–phonological, morphological, lexical, syntactic, and onomastic levels). In this paper, however, we focus specifically on the verb forms used to express past actions (in both primary and secondary syntactic functions).

The verb forms used to mark past actions in the novel include the perfect (both full and reduced forms), the aorist, and the imperfect, while the pluperfect is not attested. The narrative present performs this function for temporally transposed units. The narrative potential of the imperative is not attested, and the function of expressing past habitual actions (usually conveyed by these forms) is likewise performed by the narrative present.

Keywords: dialectisms, literary-artistic style, *Transfiguration*, verb forms, past actions.